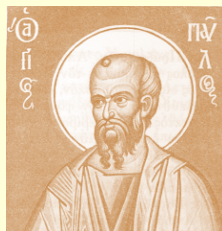

Τὸ Μυστήριον τῆς Ἄρπαγῆς

*Ἡ θεωτικὴ ἐμπειρία τῆς «ἄρπαγῆς»
τοῦ Ἀποστόλου Παύλου «ἕως τρίτου οὐρανοῦ»,
δηλαδὴ «εἰς τὸν Παράδεισον»*

(Β' Κορινθ. ιβ' 2-4)

Περιεχόμενα

- Προσευχή.
- ◆ Προοίμιον.
- Α.** Ἡ «ἀποκάλυψις» τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.
- Β.** Τὰ εἶδη τῶν «οὐρανῶν».
- Γ.** Ἡ «πολυχώρητος» Οἰκία τοῦ Πατρός.
- Δ.** Ἡ «ἀσύγκριτος» δόξα τῆς Θεομήτορος.
- Ε.** Ἡ κατάληψις τῶν «θειοτέρων».

Προσευχή

«**Τ**ριὰς ὑπερούσιε, καὶ ὑπέρθεε, καὶ ὑπεράγαθε, τῆς Χριστιανῶν ἔφορε θεοσοφίας, ἴθυνον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τῶν μυστικῶν λογίων ὑπεράγνωστον, καὶ ὑπερφαῖ καὶ ἀκροτάτην κορυφήν, ἔνθα τὰ ἀπλᾶ, καὶ ἀπόλυτα, καὶ ἄτρεπτα τῆς θεολογίας μυστήρια, κατὰ τὸν ὑπέρφωτον ἐκκαλύπτεται τῆς κρυφιομύστου σιγῆς γνόφον, ἐν τῷ σκοτεινοτάτῳ τὸ ὑπερφανέστατον ὑπερλάμποντα, καὶ ἐν τῷ πάμπαν ἀναφεῖ καὶ ἀοράτῳ τῶν ὑπερκάλων ἀγλαῖων ὑπερπληροῦντα τοὺς ἀνομμάτους νόας»...

*(Ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου,
PG τ. 3, σελ. 997 AB,
Περὶ Μυστικῆς Θεολογίας, Κεφαλ. Α')*

Ε' Η κατάληψις τῶν «θειτέρων»

1. Κατὰ τοὺς Ἁγίους Πατέρας, «οὐδεὶς ἄνθρωπος δύναται νὰ σωθῆ ἠὲ χωρὶς πρώτον νὰ θεωθῆ· καὶ πάλιν, οὐδεὶς δύναται νὰ θεωθῆ ἠὲ χωρὶς πρότερον νὰ ὁμοιωθῆ πρὸς τὸν Θεόν»¹· καὶ γιὰ νὰ ὁμοιωθῆ ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεὸ πρέπει νὰ μιμηθῆ τὶς θείες τελειότητες καὶ ἔτσι νὰ ἔνωθῆ μαζί Του.

2. Σωτηρία λοιπὸν σημαίνει θέωσις, ἢ δὲ θέωσις σημαίνει ὁμοίωσις καὶ ἔνωσις τῆς εἰκόνας (ἄνθρωπος) μὲ τὸ πρωτότυπο (Θεός):

«Ἡ σωτηρία οὐχ ἑτέρως γενέσθαι δύναται, μὴ θεομένων τῶν σωζομένων· ἡ δὲ θέωσις ἐστὶν ἢ πρὸς Θεόν, ὡς ἐφικτὸν, ἀφομοίωσις τε καὶ ἔνωσις»².

3. Ὁ ἄνθρωπος, ἀνερχόμενος τὴν κλίμακα πρὸς τὴν ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, γίνεται ἀγαθὸς κατὰ μετοχὴν καὶ χάριν καὶ ἀναφλέγεται ἀπὸ τὸν θεῖον ἔρωτα,

«διὰ δὲ τοῦ θείου ἔρωτος τούτου καθαίρεται· καθαιρούμενος δὲ θεοειδῆς γίνεται· θεοειδῆς δὲ γενόμενος καὶ θεὸς κατὰ χάριν εἰς ὅλον τὸ ὕστερον ἀποτελεῖται»³.

4. Στὴν κατάστασι αὐτὴν, ὁ νοῦς τοῦ θεούμενου «ἐρωτοληπτέεται» «καὶ πάσχει θάμβος ὑπὲρ ἔννοιαν»⁴, διότι βλέπει «τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρπαζόμενον»⁴ καὶ ἀπολαμβάνοντα τὴν μέλλουσα μακαριότητα, ἢ ὅποια εἶναι «ἡ θεωρία τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ [βεβαίως] κατὰ τὴν φύσιν καὶ οὐσίαν Του, ἀλλὰ κατὰ τὰ θεῖα προσόντα Του ταῦτα καὶ τελειότητος»⁵.

5. Αὐτὴ ἡ θεωρία τοῦ Θεοῦ ταυτίζεται μὲ τὴν θεωρία «τῶν

περὶ Θεὸν φυσικῶς καὶ αἰδίως θεωρουμένων»⁶, δηλαδή μὲ τὴν θεωρία τῶν ἀκτίστων ἐνεργειῶν τοῦ Θεοῦ· αὐτὴ ἡ κατάληψις τῶν «θειοτέρων» ταυτίζεται μὲ τὸν «τρίτον οὐρανὸν»· τότε, ὁ θεούμενος ἀρπάζεται «ἐν τοῖς περὶ τὴν Τριάδα τόποις»⁷, μετέχει δηλαδή στὶς ἄκτιστες ἐνέργειες τοῦ Θεοῦ⁸ καὶ «φέρεται» καὶ «ἐνεργεῖται» ὑπὸ τοῦ Θεοῦ⁷, ἐφ' ὅσον οἱ λειτουργίες τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς ἀναστέλλονται καὶ ἀργοῦν.

6. Οἱ Ἅγιοι Πατέρες τὴν ἀποκαλυπτικὴ ἐμπειρία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ὀνομάζουν «ἀρπαγὴν» καὶ ὁμιλοῦν γιὰ «τὸ τῆς ἀρπαγῆς μυστήριον»⁹· ἡ «ἀρπαγὴ» αὐτὴ ἦταν ἡ πνευματικὴ ἐμπειρία, ἡ ὁποία ταυτίζεται μὲ τὴν ἐμπειρία τῆς θεώσεως τῶν Ἁγίων τῆς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης, ἀλλὰ ὡς ἄρρητος ἔχει διατυπωθῆ μὲ ποικίλους τρόπους, ἐφ' ὅσον ὁ κτιστὸς λόγος εἶναι ἀνεπαρκῆς γιὰ νὰ ἐκφράσῃ τὰ κατὰ φύσιν καὶ κατὰ χάριν ἄκτιστα.

7. Προσεγγίζουσα ὅλο καὶ περισσότερο τὸ Μυστήριον τῶν τριῶν Οὐρανῶν ἡ Πατερικὴ Θεολογία τῆς Προσευχῆς, διαπιστώνουμε ὅτι ἤδη θέτει ἓνα ἀσφαλὲς θεμέλιο γιὰ τὴν περαιτέρω κατανόησι:

Ὁ Ὅσιος Ἰωάννης τῆς Κλίμακος διακρίνει σαφῶς τρία προσευχητικὰ στάδια: τὴν «ἀρχὴν», τὴν «μεσότητα» καὶ τὸ «τέλειον» τῆς προσευχῆς, τὸ ὁποῖο βιώνεται ὡς «ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον»:

«ἀρχὴ μὲν προσευχῆς, προσβολαὶ μονολογίστως διωκόμεναι ἐκ προσιμίων αὐτῶν· μεσότης δέ, τὸ ἐν τοῖς λεγομένοις καὶ νοουμένοις εἶναι τὴν διάνοιαν· τὸ δὲ ταύτης τέλειον, ἀρπαγὴ πρὸς Κύριον»¹⁰.

8. Κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς τὰ τρία προσευχητικὰ στάδια, ἡ πορεία πρὸς τὴν θέωσι διέρχεται τρία στάδια: τὴν πρακτικὴ φιλοσοφία, τὴν φυσικὴ θεωρία καὶ τὴν θεολογικὴ μυσταγωγία.

Κατὰ τὸν Ἅγιο Μάξιμο τὸν Ὁμολογητὴν, «τῆς μὲν πρακτικῆς φιλοσοφίας ἔργον εἶναι φασὶ πάσης τὸν νοῦν ἐμπαθῆ φαντασίας καθαρὸν καταστήσαι, τῆς δὲ φυσικῆς θεωρίας πάσης τῆς ἐν τοῖς οὐσι καθ' ἣν αἰτίαν ὑπάρχουσιν ἀληθοῦς γνώσεως αὐτὸν ἐπιστήμονα δεῖται, τῆς δὲ θεολογικῆς μυσταγωγίας ὁμοιον Θεῶ καὶ Ἰσον, ὡς ἐφικτόν, τῇ χάριτι κατὰ τὴν ἕξιν ποιῆσαι,

μηδενὸς τὸ σύνολον ἔτι τῶν μετὰ Θεὸν διὰ τὴν ὑπεροχὴν ὄντα νοήμονα»¹¹.

9. Ὁ ἱερὸς Θεοφύλακτος Βουλγαρίας, συνοψίζων τὴν πρὸ αὐτοῦ Παράδοσι, στὴν ὁποία μετέχει ἐμπειρικά, μᾶς δίδει μίᾶ ἀναγωγικὴ ἐρμηνεία τῶν τριῶν οὐρανῶν:

«Πολλῶν γὰρ ὄντων τῶν ἀναγωγικῶς λεχθησομένων, ὀλίγα ἐροῦμεν καὶ εὐληπτότερα. Ἔστι γὰρ πρῶτος οὐρανός, τὸ πέρασ καὶ ὁ ὄρος τῆς ἠθικῆς, ὅταν τις τὰ ἦθη ἑαυτοῦ ρυθμίση. Εἶτα ἡ φυσικὴ, δεύτερος οὐρανός, ὅταν τις τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ παντὸς φύσεως, ὡς ἐφικτόν, περιορίσῃ. Εἶτα ἡ θεολογικὴ, τρίτος οὐρανός, ὅταν τις τὸ ἐφικτόν τέως αὐτῷ μέτρον τῆς τῶν θειοτέρων καὶ ὑπὲρ γνῶσιν καταλήψεως φθάσῃ διὰ θεωρίας»¹².

10. Στὴν ἴδια ἐρμηνευτικὴ Παράδοσι ἀνήκει καὶ ὁ εὐλογημένος χορὸς τῶν Ἑσυχαστῶν Πατέρων τῆς Φιλοκαλίας μέχρι καὶ τοῦ Ὁσίου Νικοδήμου τοῦ Ἀγιορείτου.

Ὁ μέγιστος μεταξὺ αὐτῶν, ὁ Ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς, μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος Παῦλος

«φῶς καὶ πνεῦμα ἦν ἐκεῖνος τότε [κατὰ τὴν ἄρπαγὴν]», ᾧ καὶ ἦνωται, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἠνώσθαι εἶχε, τῶν ὄντων πάντων ἐκστὰς καὶ ἐκεῖνο κατὰ χάριν γεγωνὸς καὶ καθ' ὑπεροχὴν μὴ ὦν, ἡγουν ὑπὲρ τὰ κτιστά»¹³.

11. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐπίσης, ὅτι οἱ Νηπτικὸι Πατέρες διακρίνουν δύο εἶδη «φωτισμοῦ» καὶ «ἀρπαγῆς»: τῆς καρδιάς καὶ τοῦ νοῦ, προηγεῖται δὲ ὁ πρῶτος καὶ ἔπεται ὁ δεύτερος.

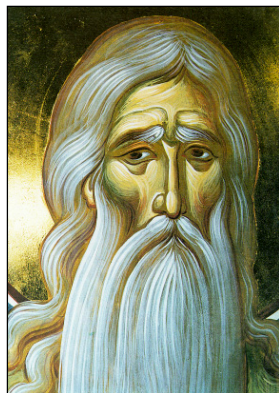
Ὁ Ὁσιος Νικόδημος ὁ Ἀγιορείτης καλεῖ τὸν ἐν τῇ καρδίᾳ φωτισμὸν «ἐνυπόστατον», «διὰ τὸ παραμένειν ἐν τῇ καρδίᾳ καθ' ἑξιν, καὶ οὐχὶ δίκην νοημάτων γινόμενος καὶ ἀπογινόμενος», ἐπίσης δὲ ἐπισημαίνει ὅτι «ἐὰν δὲν φωτισθῇ ἡ καρδιά πρῶτον νὰ ἀρπαγῇ πρὸς Θεόν, οὐ δύναται ὁ νοῦς»¹⁴.

12. Ὄταν ὁ «φωτισμὸς» τῆς καρδιάς αὐξηθῇ πολὺ, τότε ὁ

νοῦς, γενόμενος «νοῦς Χριστοῦ»¹⁵, ὑψώνεται «ἕως τρίτου οὐρανοῦ».

«Υπὸ τοῦ φωτισμοῦ ἐκείνου τοῦ ἐν καρδίᾳ πληθυνθέντος καὶ πλημμυρίσαντος ὀδηγούμενος ὁ νοῦς ἀνεισιν (ἀναβαίνει) ἢ ἀνάγεται εἰς θείας ἀποκαλύψεις τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως καὶ σοφίας καὶ ἀγαθότητος. Καὶ ἀρπάζεται εἰς τὰ πρὸ τῆς δημιουργίας τῆς κτίσεως ἀίδια καὶ φυσικὰ προσόντα τοῦ Θεοῦ. Καὶ μελλόντων ἐκβάσεις ὄρα καὶ ἄλλα μυστικὰ καὶ ἀπόρρητα μυστήρια βλέπει, ὅσα ἤθελεν ἀποκαλύψει αὐτῷ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἀναλόγως κατὰ τὴν αὐτοῦ καθαρότητα»¹⁴.

13. Κατὰ τοὺς Ἁγίους Πατέρας, τὸ «Μυστήριον τῆς Ἀρπαγῆς» εἶναι τὸ ἐπόμενο στάδιο τῆς «καθαρᾶς προσευχῆς», διότι «ἄλλο ἐστὶν ἡ προσευχή, καὶ ἄλλο ἡ ἐν αὐτῇ θεωρία», διευκρινίζει ὁ Ἀββᾶς Ἰσαὰκ ὁ Σῦρος: μετὰ τὸν ὄρον τῆς καθαρᾶς προσευχῆς, «ἐκπληξίς ἐστί τότε, καὶ οὐχὶ προσευχή», «πέπαιται τὰ τῆς προσευχῆς, καὶ θεωρία τις ἐστι, καὶ οὐχὶ προσευχὴν προσεύχεται ὁ νοῦς»¹⁶.

Τὸ «Μυστήριον» αὐτὸ δίδεται πολὺ σπάνια, ἐφ' ὅσον «εἰς ἐκ χιλίων εὐρίσκεται καταξίωθεις φθάσαι μετὰ πολλῆς παραφυλακῆς εἰς τὴν καθαρὰν προσευχὴν, καὶ διαρρήξαι τὸν ὄρον τοῦτον, καὶ τυχεῖν ἐκείνου τοῦ Μυστηρίου», «πρὸς δὲ τὸ Μυστήριον ἐκεῖνο, καὶ μετ' ἐκείνην, καίπερ ἂν ὁ φθάσας, μόλις εὐρίσκεται γενεὰ καὶ γενεὰ τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ»¹⁶.

14. Τὸ «Μυστήριον τῆς Ἀρπαγῆς», τὸ ὁποῖο ἐξ αἰτίας τῆς σπανιότητός του αὐτῆς χαρακτηρίζεται ἀπὸ τοὺς Ἁγίους ὡς «δυστέκμαρτον καὶ δυσεκλάλητον καὶ δυσεπίτευκτον χρήμα»¹⁷, ἀξιοῦνται οἱ θεούμενοι «ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς» πάντοτε.

Ὁ Ἀββᾶς Ἰσαὰκ, ἀφοῦ δηλώσει ὅτι «ἐν τῷ καιρῷ τῆς προσευχῆς δίδεται τοῖς ἀξίοις» αὐτὴ «ἡ ἀνεκλάλητος χάρις», ὅπως ἄλλωστε καὶ οἱ Βίοι τῶν Ἁγίων παρουσιάζουν «πολλοὺς τῶν Ἁγίων ἰσταμένους εἰς προσευχὴν, καὶ ἀρπαγέντας τὸν νοῦν», κατόπιν ἀπαντᾷ στὸ ἐρώτημα: «τίνος χάριν ἐν τῷ καιρῷ τούτῳ μόνον γίνονται ταῦτα τὰ μεγάλα, καὶ ἀνεκλάλητα χαρίσματα;», ὡς ἐξῆς:

«Διότι ἐν τούτῳ τῷ καιρῷ, πλέον παντὸς καιροῦ ὁ ἄνθρωπος ἠὺτρεπισμένος, καὶ συνηγμένος τυγχάνει, τοῦ προσ-

ἔχειν τῷ Θεῷ, καὶ ἐπιθυμῶν καὶ ἐκδεχόμενος παρ' Αὐτοῦ τὸ ἔλεος»¹⁶.

15. Θὰ κλείσουμε μὲ ἰδιαίτερη λύπη τὴν ἐκτενῆ μας ἀναφορὰ στὰ μυστήρια τοῦ «*τρίτου οὐρανοῦ*» καὶ τὴν μέχρι ἐκείνου «*πρόσδο-δον ἢ ἀνάβασιν ἢ ἀνάληψιν*»¹⁸ τοῦ θεοφόρου Ἀποστόλου μὲ τοὺς λόγους τοῦ Ἱεροῦ Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ἀπλοποιημένους ἀπὸ τὸν Ὅσιο Νικόδημο τὸν Ἀγιορείτη:

«Καὶ ὁ Παῦλος λοιπὸν ἀνέβη εἰς τὴν θεωρίαν τῶν περὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα ὑπερκοσμίων τόπων, ἀρπαχθεὶς βέβαια εἰς αὐτοὺς ἀπὸ τὴν ἄρρητον δύναμιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὑπερβὰς ὅλα τὰ κτίσματα, αἰσθητὰ καὶ νοητὰ καὶ αὐτὰ τῶν Ἀγγέλων τὰ Τάγματα. Καὶ οὔτε εἰς τὸ σῶμα του ἦτον ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀρπαγῆς ταύτης, ἐπειδὴ δὲν ἐνέργουν τότε αἱ τοῦ σώματός του αἰσθήσεις, οὔτε πάλιν ἦτον ἔξω ἀπὸ τὸ σῶμα, ἐπειδὴ καὶ αὐτὴ ἡ νόησις καὶ ἐνέργεια τοῦ νοός του ἔπαυσε καὶ δὲν ἐνέργει, οὔτε αἱ ἄλλαι δυ-

νάμεις καὶ ἐνέργειαι τῆς ψυχῆς, καὶ ἀκολούθως δὲν ἐγνώριζε τὴν ἑαυτοῦ κατάστασιν, ποία εἶναι. Διότι εἰς τὰ θεῖα πράγματα ἀργεὶ ὅλη ἡ ἀνθρωπίνη νόησις, μὲ τὸ νὰ ἀρπάζεται τότε ὁ νοῦς τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ ἀπὸ ἐκεῖνον φέρεται καὶ ἐνεργεῖται, καθῶς, καὶ ὅπου καὶ εἰς ὅσα μυστήρια ἐκεῖνος θέλει καὶ βούλεται», «τὰ ὅποια θεάματα καὶ ἀποκαλύψεις πάντα εἶναι ἄγνωστα εἰς τὸν νοῦν καὶ ἄρρητα εἰς τὸν λόγον, καὶ δὲν ἠμπορεῖ τινὰς νὰ τὰ δεχθῆ καὶ νὰ τὰ νοήσῃ, ἂν δὲν εὐγῆ ἔξω ἀπὸ τὴν ἀνθρωπίνην φυσικὴν εὐτέλειαν καὶ ταπεινώσιν, καὶ νὰ ἀναβῆ εἰς τὸ ὑπὲρ φύσιν μὲ τὴν ἄρρητον δύναμιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»¹⁹.

+

**Τῷ δὲ ἀρχῆς καὶ τέλους
χορηγῷ Σωτήρι καὶ Θεῷ ἡμῶν
δόξα πρέπει καὶ εὐχαριστία!**

1. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, Ἐγχειρίδιον..., σελ. 186, ἔκδοσις γ', Σ. Σχοινᾶ, ἐν Βόλῳ 1969/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5', δ'.
2. **Ἁγίου Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου**, PG τ. 3, στλ. 373D-376A/περὶ Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας, Κεφάλαιον Α', § III.
3. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 183/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5', γ'.
4. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 182/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5', α'.
5. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 181/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5', α'.
6. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 178/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5'.
7. **Ἁγίου Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας**, PG τ. 124, στλ. 929C/Εἰς τὸ Β' Κορινθ. ιβ' 2-4.
8. Οἱ **Ἄκτιστες Ἐνέργειες** τοῦ Θεοῦ ὀνομάζονται ὑπὸ τῆς ἱεῖρας Παραδόσεως ἐπίσης: «τὰ περὶ Θεὸν φυσικῶς καὶ αἰδιῶς θεωρούμενα», «ἄρεται τοῦ Θεοῦ», «φυσικὰ ἰδιώματα τοῦ Θεοῦ», «φυσικαὶ καὶ οὐσιώδεις τοῦ Θεοῦ δυνάμεις», «προόδους τῆς πάντων αἰτίας», «τῆς προνοίας ἐκφαντορικὰς θεωνυμίας», «μετοχὰς καὶ αὐτομετοχὰς τῶν ὄντων», «δῶρα θεῖα», «ἠνωμένην θεολογίαν», «προσόντα καὶ τελειότητα τοῦ Θεοῦ».
(βλ. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 179/Κεφάλαιον ΙΑ', § 5').
9. **Ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου**, PG τ. 36, στλ. 52C/Λόγος ΚΗ', Θεολογικὸς Β', § Κ'.
10. **Όσιού Ἰωάννου Σιναΐτου**, PG τ. 88, στλ. 1132D/Κλίμαξ, Λόγος ΚΗ', § κ'.
11. **Ἁγίου Μαξίμου Ὁμολογητοῦ**, PG τ. 91, στλ. 1241C/Περὶ διαφορῶν ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον.
12. **Ἁγίου Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας**, PG τ. 124, στλ. 929C/ἐνθ' ἄνωτ.
13. **Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ**, Συγγράμματα τ. 1, σελ. 570, στχ. 26-29, ἔκδοσις Παναγιώτου Χρήστου, Θεσσαλονίκη 1962/Ἵπὲρ τῶν ἱερώς Ἐσυχάζοντων, 2. 3. 37.
14. **Όσιού Νικοδήμου Ἀγορείτου**, Σχόλια στὸ Β' Κορινθ. ιβ' 2.
15. Α' Κορινθ. β' 16.
16. **Ἀββᾶ Ἰσαὰκ Σύρου**, Ἄπαντα τὰ εὐρεθέντα Ἀσκητικά, σελ. 135-136, ἐνθ' ἄνωτ./Λόγος ΑΒ'.
17. **Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ**, PG τ. 150, στλ. 1013B/Λόγος εἰς τὸν Βίον τοῦ Όσιού Πέτρου τοῦ Ἀθωνίτου, Caput III, § κ'.
18. **Ἁγίου Γρηγορίου Θεολόγου**, PG τ. 36, στλ. 52C/Λόγος ΚΗ', Θεολογικὸς Β', § Κ'.
 - Τοὺς τρεῖς ὅρους τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου: «πρόδοσις», «ἀνάβασις» καὶ «ἀνάληψις», ἐρμηνεύει ὁ Ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητῆς: PG τ. 91, στλ. 1237C-1240B καὶ στλ. 1251BC/Περὶ Διαφορῶν Ἀποριῶν τῶν Ἁγίων Διονυσίου καὶ Γρηγορίου πρὸς Θωμᾶν τὸν ἡγιασμένον.
19. **Ἁγίου Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας**, PG τ. 124, στλ. 929CB-932A/Εἰς τὸ Β' Κορινθ. ιβ' 2-4.
 - Ὁ Ἅγιος Θεοφύλακτος διακρίνει τὸν «τρίτον οὐρανὸν» ἀπὸ τὸν «παράδεισον», λέγων ὅτι ὁ μὲν «τρίτος οὐρανὸς» εἶναι «οἱ περὶ τὴν Τριάδα τόποι», ὅπου ἀρχικῶς «ἠρπάγη» ὁ θεῖος Ἀπόστολος, ὁ δὲ «παράδεισος» εἶναι «τὰ μυστικώτερα τῆς Θεότητος», ὅπου ἐν συνεχείᾳ πάλιν «ἠρπάγη», διότι «καὶ ἐν τοῖς τῆς θεολογίας τόποις ἀναβάσεις εἰσὶ».